

VYTIS VALATKA

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

ETINĖ KULTŪRINĖ ANTIKOS KINIKŲ KARTOGRAFIJA: PRIGIMTIES IR CIVILIZACIJOS ŽEMĖLAPIŲ PRIEŠTARA

Ethico-Cultural Cartography of Ancient Cynicism:
The Contradictory Opposition between Maps
of Nature and Civilization

SUMMARY

In this article a distinctive ethico-cultural cartography is recovered from the philosophical fragments of Ancient Cynicism. The author of the article concentrates on the main characteristic of this cartography, that is, the contradictory opposition between maps of nature and civilization. The article concludes that such an opposition and incompatibility is a weak point of the above mentioned cartography: civilization does not annihilate possibility of natural temperance, whereas the human being, according to his/her nature, is a creator of culture and civilization. On the other hand, a certain positive aspect may be envisaged in contrasting maps of nature and civilization. It is the emphasis on virtue of temperance, which is actual, significant and relevant in any epoch, culture and civilization.

SANTRAUKA

Straipsnyje iš kinikų filosofijos fragmentų restauruojama savita etinė kultūrinė kartografija. Straipsnio autorius susitelkia ties esmine jos charakteristika – prigimties ir civilizacijos žemėlapių kontradiktorine priešprieša. Prienama prie išvados, kad šių žemėlapių nesuderinamumas – tai silpnasis minėtos kartografijos aspektas: civilizacija nenaikina prigimtinio saikingumo galimybės, o žmogus pagal prigimtį yra kultūros ir civilizacijos kūrėjas. Kita vertus, prigimties ir civilizacijos žemėlapių supriešime išvelgiamas ir teigiamas aspektas. Tai akcentavimas saikingumo dorybės, kuri aktuali ir reikšminga visose epochose, kultūrose, civilizacijose.

RAKTAŽODŽIAI: Antikos kinikai, prigimties žemėlapis, civilizacijos žemėlapis, saikingumas, malonumų perteklius.

KEY WORDS: ancient cynics, map of nature, map of civilization, temperance, surplus of pleasures.

IVADAS

Viena pamatinių šiuolaikinio humanitarinių ir socialinių mokslų diskurso sąvokų ir vienas pagrindinių šių mokslų įrankių yra įvairių kultūros formų ir fenomenų, sričių ir regionų žemėlapiai. Apie juos rašomi moksliniai straipsniai, leidžiamos monografijos, jų sudarymo, taikymo ir testavimo principai dėstomi įvairiose studijų programose ir t. t. Analizuojant kultūros žemėlapių fenomeną, labai svarbi istorinė perspektyva, leidžianti išsamiau ir nuodugniau pažinti šį fenomeną ir adekvačiau įvertinti šio metodo galimybes. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, kultūrinių ir civilizacinių žemėlapių prototipų bei užuomazgų galime atrasti jau antikinės Graikijos kultūroje. Kaip tik šiai kultūrai būdingas ir jos kūrėjų bei vartotojų taip mėgtas tuometinio žinomo žmonių gyvenamo pasaulio (jo, beje, nedera paisyti su fenomenologine gyvenamojo pasaulio koncepcija) skirstymas į civilizuotus bei dorybingus graikus (helėnus) ir laukinius, aistrų nevaldančius barbarus.

Antikinės Graikijos kultūroje galime įžvelgti dar vieną įdomų fenomeną. Tai tam tikras kultūrinio žemėlapio antipo-

das, kurį būtų galima pavadinti antikultūrinium–anticivilizaciniu arba prigimties žemėlapium. Turima omenyje skandalingoji kinikų filosofinė mokykla (V a. pr. Kr.–V. a. po Kr.), paskelbusi globalų maištą prieš civilizaciją ir jos moralę, kurios, kinikų įsitikinimu, naikina saikingąją ir dorybingąją žmogaus prigimtį ir blokuoja bent mažiausią žmogiškosios laimės galimybę. Vaizdžiai kalbant, kinikai beveik visą žmonių gyvenamo pasaulio žemėlapį nudažė grėsminga juoda „nedorosios“ civilizacijos spalva palikdami tik nedideles žalias prigimties dominuojamas oazes. Norėdami pakeisti šį įsivaizduojamą *status quo*, kinikai kūrė strategijas, kaip atsikovoti iš civilizacijos prarastąsias teritorijas, po truputį plečiant dorybingosios prigimties salelių sienas ir pertvarkant esamą civilizacijos žemėlapį į antikultūrinį ir anticivilizacinį – prigimties – žemėlapį. Šio straipsnio tikslas – iš išlikusių kinikų filosofijos fragmentų restauruoti šios kinikų etinės kultūrinės kartografijos kontūrus ir šiuolaikinės perspektyvos požiūriu įvertinti jos stipriuosius ir silpnuosius aspektus.

CIVILIZACINIS ŽEMĖLAPIS IR YDINGASIS SMAGRAČIO PRINCIPAS

O kodėl kinikai siekė radikaliai pertvarkyti jų taip nemėgstamą kultūrinį-civilizacinį žemėlapį? Kodėl civilizacijos spalva nuspalvintas žemėlapis jiems reiškė žmogiškosios prigimties mirtį? Pasak jų, esminė priežastis slypi civilizacijos įtvirtintoje moralės sampratoje. Ši samprata, žmogaus gyvenimo tikslu skelbianti malonumų vaikymąsi, griau-

na pamatinį žmogiškosios prigimties principą – radikalųjį saikingumą, t. y. maksimalų poreikių varžymą. O šį saikingumą kinikai laikė pagrindine žmogaus gyvenimo maksima. Kinikų mokyklos įkūrėjas Antistenas nuolat tikino, kad „kuklumas ir saikingumas yra žmogaus gyvenimo tikslas“¹. Pasak kinikų, vien tik radikalus saikingas gyvenimas,

apsiribojantis minimaliais prigimtiniais poreikiais, kuriuos visur ir visada lengva patenkinti, gali užtikrinti laimę – sėlos ramybę ir gerą nusiteikimą. O civilizacijos įtvirtintas malonumų pertekliaus vaikymasis skatina nepasitenkinimą, nerimą ir baimę. Pasak vadinamojo smagračio principo, civilizacijoje žmogus nuolat geidžia kuo daugiau malonumų, bet pasiektų malonumų niekada nepakanka. Ir kuo labiau nepakanka, tuo labiau jų geidžiama; nuolat bijoma, kad niekada nebus pasiektas

trokštamų malonumų kiekis ar dėl nelemtos likimo užgaidos bus prarasti ir jau turimi malonumai... Malonumų besivaikantis žmogus kinikų taikliai palyginamas su sergančiuoju vandenlige: šį žmogų nuolat kamuoja troškulys, ir tas troškulys tuo didesnis, kuo gausiau jis patenkinamas². Būtent dėl to Antistenas didelei amžininkų nuostabai mėgdavęs kartoti: „Geriau mirsiu, nei patirsiu malonumą“³. Taigi kinikams civilizacinis žemėlapis iš esmės reiškė mirties teritorijų žymėjimą.

PRIGIMTIES ŽEMĖLAPIS IR DORYBINGASIS AUKSO AMŽIUS

Kinikų įsitikinimu, žmonijos egzistavimo pradžiai negalima taikyti jokio malonumų perteklių įtvirtinančio civilizacinio žemėlapio. Juk tuo metu nebuvo jokios civilizacijos. Tuometiniame pasaulyje veikusi universali globali gamtos ir jos integralios dalies – žmogiškosios prigimties – tvarka. Kitaip sakant, visa žmonija pakluso prigimtinio saikingumo įstatymui. Tad tuometinės žmonijos gyvenamajam pasauliui taikytinas ikicivilizacinis prigimties žemėlapis, kurio sodrios žalios spalvos netemdė jokie juodi civilizacijos intarpai.

Šis žemėlapis buvo sudaromas mitologinės kartografijos pagrindu: ikicivilizacinę – prigimtinę – žmonijos būklę kinikai konstravo Antikos pasauliui gerai pažįstamoje aukso amžiaus mito erdvėje. Šį aukso amžių kinikai suprato labai hesiodišškai – kaip visuotinio dorumo, laimės, taikos ir ramybės būvį. Saikingiems to amžiaus žmonėms visiškai pakakdavę to, ką jiems teikusi dosni ir derlinga žemė. Tuomet viešpatavusi ir

visuotinė žmonių lygybė. Štai pasak kinikams prijautusio graikų satyriko ir skeptiko Lukiano iš Samosatės, tada nebuvo nei vergų, nei šeiminkų⁴.

Deja, globaliajame prigimties žemėlapyje po truputį ėmė kauptis civilizacijos salelės. Jos vėl pamažu plėtėsi, kol galiausiai visiškai iškerojusios okupavo beveik visą žemėlapio erdvę. Paprasčiau kalbant, palaimingąjį dorybingąjį prigimtinių būvį pakeitė civilizacija. Paneigusi prigimtinio saikingumo maksimumą, ji stipriai ir ilgam laikui suluošino žmogiškąją prigimtį. Pasak kinikų, visos civilizuotų žmonių išmonės, išradimai ir atradimai nedavė jų gyvenimui jokios naudos, nes jie savąjį protą panaudojo ne drąsai, teisingumui ir kitoms dorybėms skatinti ir puoselėti, o vien siekti malonumų⁵. Taigi civilizacija aukščiausiu gėriu paskelbė malonumų perteklių. Aukštą statusą čia įgijo ir priemonės, padedančios pasiekti tą perteklių: turtas, šlovė, valdžia, kilmingumas etc. Malonumų pertekliui tapus laimės analogu,

tarp žmonių prasidėjo kova dėl jo ir jo pasiekimo priemonių. Šios nenatūralios, visiškai nereikalingos, pirmųjų žmonių net neįsivaizduotos kovos pasekmėmis tapo karai, turtinė ir teisinė nelygybė – nevienodas malonumų bei jų šaltinių pasiskirstymas visuomenėje ir jį atitinkantis nevienodas socialinės galios kiekis – ir galiausiai vergovė – didžiausia civilizacijos yda.

O kada visa tai įvyko? Kada žaliasis prigimties žemėlapis degeneravo į juodąjį civilizacinį antipodą? Kinikai šį civilizacinį–kartografinį posūkį taip pat lokalizavo mito erdvėje. Civilizacijos kūrėju ir prigimtinio būvio griovėju jie paskelbė titaną Prometėją! Būtent šį mitinį herojų kinikai laikė visų žmonijos nelaimių pradininku ir kaltininku. Tokia kinikų pozicija iš pirmo žvilgsnio galėtų atrodyti mažų mažiausiai keista. Juk kur jau kur, o antikinėje Graikijoje Prometėjas buvo turbūt labiausiai garbinamas mitinis herojus. Vis dėlto žinant apie kinikų orientaciją į saikingumo dorybę,

minėta jų pozicija tampa visiškai logiška. Juk, pasak mito, Prometėjas padovanojęs žmonėms ugnį. Tiesa, tipiško antikinio graiko akyse toks poelgis tapatus žygdarbiui – ugnis iš karto palengvinusi sunkų žmonijos gyvenimą. Tačiau kinikų požiūriu tai nėra joks žygdarbis. Priešingai, ugnies dovanojimas žmonėms – tai ne kas kita kaip pats sunkiausias nusikaltimas, už kurį Prometėjas buvo teisingai nubaustas. Štai kinikams simpatizavęs graikų filosofas ir istorikas Dionas Chrizostomas savo garsiajame veikalė *Kalbos* į iškiliausio kinikų filosofo Diogeno lūpas įdėjo tokius žodžius: „apie Prometėją teisingai sakoma, kad jis buvo prikaltas prie uolos, o peslys plėšė jo kepenis“⁶. Mat Prometėjo dovanojoji ugnis buvusi „išlepimo ir prabangos kilmė ir pradžia“⁷, taigi ir kelias į pragaištingąjį malonumų perteklių bei civilizacinį žemėlapi. Taigi civilizacinį–kartografinį posūkį kinikai įrėmimo gana neįprastoje ir netikėtoje aukso amžiaus ir Prometėjo mitų sintezėje.

PRIGIMTIES KARALYSTĖS RUDIMENTAI CIVILIZACIJOS ŽEMĖLAPYJE

O ar įmanomas priešingas kartografinis posūkis? Ar juodąjį civilizacijos žemėlapi įmanoma perdažyti žalia prigimties spalva? Kinikai aiškino, kad galima grįžti į prigimtinių žmonijos būvį. Mite apie praeitį lokalizuotas aukso amžius dar nėra galutinai prarastas. Juolab kad kai kuriuose pasaulio kraštuose šis amžius vis dar tebegyvuoja. Tokiems prigimtinio saikingumo arealams civilizacijos žemėlapyje pirmiausia priskiriamos kai kurios barbarų gentys – persai, skitai

etc. Šių genčių gyvenimas taip pat akivaizdžiai idealizuojamas ir mitologizuojamas. Tvirtinama, kad barbarai dar nepraradę pirmąpradžio santykio su gamta ir prigimtimi. Jų asketiškas gyvenimas, grūdinantis tiek kūną, tiek sielą, kinikų nuolat iškeliamas pavyzdžiu išlepusiems ir ydų sugadintiems graikams ir daugeliui barbarų.

Tokio saikingo, asketiško gyvenimo įsikūnijimais pripažinti persų karalius Kiras ir mitologinis skitų išminčius Ana-

charris. Įdomu, kad Antistenas prilygino Kirą antikiniam graikų herojui Herakliui – dorybingumo, saikingumo, ištvėringumo, tvirtumo, darbštumo įsikūnijimui⁸. Nuo Kiro šiomis dorybėmis neatsilikęs ir Anacharsis. Štai nežinomas kinikų autorius į Anacharsio lūpas įdėjo tokius žodžius: „Mano drabužis – skitiškas plonytis apsiaustas, mano avalynė – mano paties kojų padai, mano guolis – visa žemė, mano maistas paskaninamas vieninteliu prieskoniu – badu, ir aš nevalgau nieko, išskyrus pieną, sūrį ir mėsą.“⁹ Ši maistą skitams teikiančios gausios galvijų bandos. Jos, kaip ir visa skitų žemė, yra bendra visų skitų nuosavybė, todėl čia nevyksta karai dėl turto¹⁰. Nepuola skitų ir jokie išorės priešai, bijodami jų susiklausymo, ištvėrės ir tvirtumo ir žinodami, kad sėkmės atveju vienintelis karo grobis būtų patys nepalaužiamieji skitai, „o tokį karo grobį maloniai priimtų nedaugelis“¹¹.

Mitologizuodami ir idealizuodami barbarų pasaulį, kinikai atliko savitą klasikinės helėniškos priešstatos „graikas – barbaras“ dekonstrukciją. Tradicinė antikinės Graikijos kultūrinė kartografija visą tuometinės žmonijos žemėlapi skirstė į kultūringųjų graikų ir civilizacijos beveik

nepaliestų barbarų arealus, išaukštindama pirmuosius ir pašaipiai vertindama antruosius. Tuo tarpu kinikai, ydingosios civilizacijos žemėlapyje atrasdami nedides dar nesukultūrintų, prigimties valdomų dorybingųjų barbarų teritorijas, būtent šiuos išskėlė virš civilizuotų ir veltui tuo besididžiuojančių graikų.

Vis dėlto mitologizuotos barbarų gentys nebuvo vieninteliai prigimtinio saikingumo intarpai globaliajame civilizaciniame žemėlapyje. Saikingumo karalystėmis skelbtos ir antikiniam pasauliui dar nežinomos, jo dar neatrastos vietos. Paprastai tai būdavo pačių kinikų vaizduotės sukurtos salos – tam tikri Tomo Moro Utopijos salos provaizdžiai. Apie vieną tokią įsivaizduojamą salą rašė Diogeno mokinys Kratetas savo poemoje „Elgetos krepšys“ (*Περα*). Taip vadinosi ir šioje poemoje aprašoma sala. Elgetos krepšys kinikų filosofijoje ir gyvenimo būde vaidino labai svarbų vaidmenį. Tai buvo viena kiniko insignijų – vienas kiniškojo skurdo, saikingumo, maksimalaus poreikių apribojimo simbolių. Tad jau pats salos pavadinimas rodo, kad joje viešpatauja prigimtinis saikingumas. Apie tai kalba ir vienintelis išlikęs poemos fragmentas:

Yra sala „Elgetos krepšys“ vidury vyno spalvos ydos jūros.
Nuostabi ir derlinga toji sala. Valdų aplinkui neturi.
Apsirijęs kvailys ir veltėdis, kaip ir paleistuvis netikęs,
Riebaus užpakalio ištroškęs, į salą šią neįleistas.
Figos, česnakai ir kmynai toje saloje gausiai dera.
Piliečiai čia nekariauja ir nesipyksta dėl dingsčių niekingų,
Pinigų ir šlovės neieško, ginklu į juos skindami kelią.¹²

Taigi šioje saloje gyvena tik tie žmonės, kurie praktikuoja saikingumo dorybę. Jie sugeba pasitenkinti paprastu maistu ir gėrimu, minimaliu kitų natū-

ralių malonumų kiekiu. Visiems salos gyventojams laikantis saikingumo maksimalios, civilizacijos įtvirtintam malonumų pertekliui čia nebelieka vietos. Ne-

belieka vietos ir karams dėl šio malonumų pertekliaus bei priemonių jo siekti: turto, šlovės etc.

Tad kinikų etinė–kultūrinė kartografija prigimtinio saikingumo teritorijas projektavo į tam tikras barbarų gentis ir įsivaizduojamas tolimas salas. Kita vertus, ryškių aukso amžiaus rudimentų jie atrasdavo ir daug artimesniame – gyvūnų – pasaulyje. Šis taip pat neišvengė akivaizdžios idealizacijos ir mitologizacijos – kinikai jį laikė saikingos visuomenės etalonu. Mat pasak kinikų, gyvūnai visur ir visada yra saikingi ir ištvermingi. Štai Diogeno teigimu, „gyvūnai geria vandenį ir maitinasi augalais, dauguma

jų per visus metus vaikšto nuogi, jie niekada neužaina į namus, jiems nereikia jokios ugnies ir, nepaisant to, jie nugyvena tiek, kiek gamta kiekvienam jų skyrė, jei niekas jų neužmuša, ir visi jie vienodai stiprūs ir sveiki, ir jiems nereikia nei gydytojų, nei vaistų“¹³. Diogenui pritaria nežinomas kinikų autorius: „drambliai negodūs pinigų, liūtai niekur nekaupia turtų, galvijai nekepa pyragų ar meduolių, jaučiai nesipuošia Mileto audiniais, nenešioja jokio konkretaus luomo drabužių, jie nepadedą vienas kitam prekiauti, taip pat jie, kitaip nei žmonės, neuždeda rankų ant tokių pačių kaip jie ir nepaverčia jų tarnais“¹⁴.

ASKEZĖ KAIP CIVILIZACINIO ŽEMĖLAPIO TRANSFORMACIJOS STRATEGIJA

Taigi kinikų filosofinė kartografija vieninteliais ikicivilizacinio saikingumo karalystės rudimentais civilizaciniame žemėlapyje laikė kai kurias barbarų gentis, įsivaizduojamas salas ir gyvūnijos pasaulį. Kinikų įsitikinimu, privalu po truputį kantriai plėsti šių rudimentų ribas, pamažu atkovojant iš civilizacijos okupuotas teritorijas, kol ydingasis civilizacijos žemėlapis bus galutinai transformuotas į anticivilizacinį prigimties žemėlapi. Efektyviausia strategija šiam tikslui pasiekti laikyta askezė.

O kas gi buvo toji kinikų askezė? Atsakymą pateikia pati senovės graikų kalbos termino *ἀσκησις* reikšmė – „pratybos“. Taigi kiniškoji askezė buvo tam tikros pratybos. Tai pratybos, stiprinančios tiek kūną, tiek sielą, išlaisvinančios iš aistrų jungo, paruošiančios pagrindinei žmogiškosios prigimties dorybei – saikin-

gumui kaip maksimaliam poreikių apribojimui. Kinikai skyrė dvi askezės rūšis – kūno ir sielos askezę. Abi pratybų rūšys puikiai papildančios viena kitą. Maža to, „vienos pratybų rūšies be kitos nepakan-ka“¹⁵. Kokias pratybas kinikai skyrė kūnui, o kokias – sielai? Atsakymą pateikia lakoniškas Antisteno fragmentas: „tam, kuris nori tapti dorybingu žmogumi, privalu stiprinti kūną gimnastikos pratimais, o sielą – išsilavinimu ir auklėjimu“¹⁶. Šiame lavinime ir auklėjime daug dėmesio turi būti skiriama mitams apie saikingumą praktikavusius herojus – Heraklį, Tesėją, Odisėją, Anacharsį ir kt. Kūno pratyboms taip pat priskirta tam tikra ištvermės ugdymo praktika – mokymasis iškęsti karštį, šaltį, troškulį ir badą. Atskira kūno pratybų rūšimi laikytas fizinis darbas, kurį kinikai laikė svarbia moraline vertybe. Štai Antistenas nuolatos „įrodi-

nėjo, kad darbas – gėris, pavyzdžiu pasitelkdamas didįjį Heraklį ir Kirą, vieną – iš helėnų, kitą – iš barbarų¹⁷.

Kinikų įsitikinimu, tik askezė tegali sugražinti prigimtinę aukso amžiaus karalystę, kurioje viešpatauja saikingumas, ir kitas dorybes. Štai pasak nežinomo kinikų autoriaus, „Dorybė pasiekama pratybomis ir, priešingai nei yda, pati savaime neprasisakverbia į sielą“¹⁸. Patį dorybės pasiekimo procesą kinikai lygino su amatininko meistrystės įgijimu –

dorybės, kaip ir visų amatų ir menų, atveju sėkmės galima sulaukti tik dėl nuolatinių pratybų. Maža to, dorybė reikalaujanti askezės, kuri privalo tęstis visą gyvenimą. Mat nebepraktikuojama, nebeugdoma dorybė pamažu ima nebeatsilaikyti prieš aistrų bei malonumų pagundą ir galiausiai užsimiršta bei išnyksta tarsi nebeskaitoma ar atmintyje nebekartojama „Iliados“, „Odisejos“, mitų apie Heraklį, Anacharsį ar kitą saikingąjį herojų eilutė.

PRIGIMTIES IR CIVILIZACIJOS ŽEMĖLAPIŲ PRIEŠTARA: MINUSAI IR PLIUSAI

Taigi kinikų etinėje–kultūrinėje kartografijoje civilizacijos ir prigimties žemėlapiai buvo kontradiktorinės, viena kitą naikinančios kategorijos. Pasak kinikų, visa žmonijos ateitis telpanti vienoje alternatyvoje: arba prigimtį paneigia civilizacija, arba pastarąją sugriauna prigimtis. Nedideli prigimtinio saikingumo karaliaujami arealai civilizacijos žemėlapyje tėra bendrąją taisyklę patvirtinančios išimtys – tarp civilizacijos ir prigimties nei simbiozės, nei kompromiso nėra ir negali būti.

Žiūrint iš šiuolaikinio požiūrio taško, šis prigimties ir civilizacijos žemėlapių nesuderinamumas – silpnasis kinikų filosofinės kartografijos aspektas. Juk niekas negali uždrausti civilizacijos sąlygomis gyvenančiam žmogui siekti ir praktikuoti saikingą gyvenimą. Tą puikiai parodo ir įrodo šiuolaikiniame globaliame pasaulyje vykstantys įvairūs ekologiniai, sveiko gyvenimo būdo, vegetarų, veganų ir kt. judėjimai. Kita vertus, varotojiškos visuomenės kontekste radika-

lusis kinikų saikingumas – maksimalus poreikių apribojimas – galėtų tapti tik tam tikrų nedidelių mėgėjų ir entuziastų grupių siekiniu ir užsiėmimu. Tačiau kitas – švelnesnis ir nuosaikesnis – saikingumo variantas vis dėlto galėtų prisidėti sprendžiant šiuolaikinio žmogaus ir visuomenės problemas. Bet apie tai – šiek tiek vėliau.

Kita vertus, mitą apie prigimties ir civilizacijos žemėlapių nesuderinamumą griauna ne tik saikingumo galimybė civilizacijoje. Dera prisiminti, kad žmogus jau pagal savo prigimtį yra kultūrą ir civilizaciją kurianti būtybė (*homo culturam faciens*). Kultūra ir civilizacija užprogramuotos žmogiškojoje prigimtyje, jos realizuoja šią prigimtį, todėl ji negali be jų egzistuoti ir skleistis. Tad ir bandymai kurti žmogiškosios prigimties žemėlapius be jokių civilizacijos „priemaišų“ tėra utopinio bei mitologinio mąstymo projektai.

Puikus tokio projekto pavyzdys – kinikų filosofinės kartografijos mintyti radikalaus prigimtinio saikingumo „gry-

nuoliai“. Jie reprezentuoja utopinę – mitologinę – virtualiąją „tikrovę“, neturinčią nieko bendra su realiu žmonijos gyvenamu pasauliu. Tai labiausiai pasakytina apie kinikų įsivaizduotas tolimas salas, kurių tiesiog niekur nebuvo. Kita vertus, ir „asketiškųjų“ barbarų genčių bei „saikingumo čempionų“ laukinių gyvūnų realus pasaulis buvo kitoks nei vaizduojamas kinikų filosofinėje kartografijoje. Juk puolamieji-grobiamieji karai, užkariautųjų pajungimas ir pavergimas, meilė valdžiai, turtui ir prabangai, mėgavimasis ir lėbavimas etc. barbarams buvo būdinga ne mažiau nei civilizuo-tiesiems helėnams. Tiesa, gyvūnų pasaulis iš tiesų galėtų pasigirti kur kas mažesniu poreikių skaičiumi nei žmogiškasis. Bet ir gyvūnų pasaulio negalėtume laikyti saikingumo ir lygybės etalonu. Tarp gyvūnų paprastai egzistuoja socialinė hierarchija, tad, kinikų terminais kalbant, vieni gyvūnai yra „ponai“, kiti – „tarnai“. Liūtai nekaupia brangenybių, tačiau jie, kaip ir kiti plėšrūnai, aršiai kaunasi dėl grobio, noriai jį atima iš silpnesniųjų. Esant pakankamai dideliame ėdesio kiekiui, gyvūnai paprastai nerodo saikingumo pavyzdžių ir t. t.

Kita vertus, prigimties ir civilizacijos žemėlapių supriešime galima išvelgti ir tam tikrą pozityvų aspektą. Skelbdami prigimties primatą prieš civilizaciją, kinikai iš esmės akcentavo saikingumo reikšmę žmogaus ir visuomenės gyvenime. Saikingumas išties aktualus visose epochose, kultūrose, civilizacijose. Tai ypač pasakytina apie šiuolaikinę vartotojų civilizaciją, kurios neaplenkia kinikų kadaise diagnozuota liga – malonumų pertekliaus vaikymasis. Modernus moks-

las, technika, aukštosios technologijos ir telekomunikacijos padaro malonumus lengvai, galbūt netgi pernelyg lengvai prieinamus vartoti. Malonūs objektai mus nuolatos vilioja iš žurnalų puslapių, televizorių, kino teatrų ir kompiuterių ekranų, daugybę malonumų, tarp jų – net ir pačių pikantiškiausių, galima čia ir dabar užsisakyti telefonu ar internetu ir t. t. Trokštama tobulo malonumų vartojimo, t. y. vartojimo nuolatos, dideliais kiekiais, įtraukiančio vis naujesnius, intensyvesnius, egzotiškesnius malonumus. Tačiau tų malonumų nepakanka, jų trokštama vis daugiau...

Tad kinikų išvelgtas smagračio principas puikiai veikia ir mūsų dienomis. Jis sukelia įvairiausias depresijas, neurozes, savižudybes, smurtą, rasinės, religinės, etninės, kultūrinės etc. diskriminacijos atvejus. Tenka pripažinti, kad nuolatinis vartojimas, nuolatinis malonumų vaikymasis, greitas gyvenimo tempas, noras būti, turėti, daryti daugiau ir greičiau sekina ir vargina šiuolaikinių žmogų, neleidžia jam pasitenkinti paprasčiausiais dalykais, jausti gyvenimo džiaugsmą, patirti akimirkos grožį, sėja nuolatinį nerimą ir baimę nespėti, nepavartoti, neturėti. Viena priemonių šioms negerovėms sušvelninti galėtų būti saikingesnio gyvenimo pasirinkimas, kitaip sakant, vartojimo mažinimas. Taip, šiuolaikinis žmogus įpratęs daug norėti, turėti ir vartoti. Bet juk galima tiesiog pabandyti gyventi saikingiau, atsisakant to, kas nėra būtina ar neišvengiama, to, ką galima atidėti rytojui, o atėjus rytojui, galbūt ir iš viso atsisakyti. Kiekvienu atveju bent minimalus saikingumas, minimalus vartojimo sumažinimas, tiesiog saiko

visame kame jutimas bent minimaliai pagerintų gyvenimo kokybę laiduodamas daugiau sveikatos, ramybės, pastovumo ir elementaraus džiaugsmo. O ir įvairios globalios bei lokalias krizės nebūtų tokios grėsmingos.

Taigi kinikų aukso amžiaus mite siūlytas radikalaus saikingumo vaistas ne labai tiktų šiuolaikinei civilizacijai ir visuomenei. Vaizdžiai kalbant, tai būtų tiesiog per karti ir kieta tabletė pakankamai lepiam šiuolaikinio pasaulio piliečio skrandžiui. Kita vertus, švelnesnė saikingumo forma – saiko visame kame jutimas – galėtų prisidėti prie amžinojo civilizacijos negalavimo sušvelninimo. Tai nuosaikysis, arba „minkštasis“, saikingumas.

O kaip derėtų vertinti kinikų pasiūlytą strategiją pasiekti saikingumą – askeze? Ne paslaptis, kad be mokymosi ir pratybų jokioje veikloje negalima pasiekti gero rezultato. Tą patį galima pasakyti ir apie saikingumą. Tiesa, siekiant tiesiog saiko visame kame jutimo, kinikų akcentuotas mokymasis iškęsti šaltį, karštį, badą ir troškulį jau nebetenka

ankstesnio aktualumo. Tačiau kūno lavinimas mankšta, ištvėrmės pratimais ir fiziniu darbu bei sielos lavinimas mokslu, menais ir šiandien veda prie saiko, gyvenimo skonio ir grožio pajautos ir nuostatos. Taigi galima teigti, kad kinikų askeze, atėmus iš jos radikalųjį matmenį, gali tapti vienu kelių į nuosaikųjį saikingumą.

Tad nėra prasmės bandyti žmoniją įsprausti į kiniškąjį „grynosios prigimties“ žemėlapi, kuriame nebėra vietos jokiems kultūros ir civilizacijos arealams. Nėra prasmės stengtis „sugražinti“ žmoniją į mitinį aukso amžiaus pasaulį. Neverta bandyti sugriauti civilizaciją, paliekant žmones be ugnies misti tik figomis, česnakais ir kmynais, vaikščioti su jų pačių kojų padų avalyne, nuolat mokytis iškęsti šaltį, karštį, badą, troškulį ir t. t. Neverta dar sykį, ir šįsyk visiems laikams, prikalti prie uolos nelaimingąjį Prometėją. Bet iš aukso amžiaus pasaulio gyventojų pasimokyti saikingumo, ištvėrmės, sielos ir kūno ramybės, gyvenimo skonio ir grožio pajautos tikrai verta ir naudinga.

IŠVADOS

Iš išlikusių kinikų filosofijos fragmentų galima restauruoti savitą etinę-kultūrinę kartografiją. Esminis jos bruožas – prigimties ir civilizacijos žemėlapių supriešinimas: šie žemėlapiai čia išskyla kaip kontradiktorinės, viena kitą neigiančios ir naikinančios kategorijos.

Pasak kinikų, žmonijos egzistavimo pradžių reprezentuoja ikicivilizacinis prigimties žemėlapis – tuomet žmonija gyvenusi pagal globalųjį gamtinio-prigim-

tinio saikingumo įstatymą. Vėliau visą prigimties karalystę pamažu okupavusi civilizacija, dorybingąjį saikingumą pakeitusi malonumų vaikymosi maksima. Vieninteliais prigimtinio saikingumo rudimentais civilizacijos žemėlapyje likusios kai kurios barbarų gentys, tolimos salos bei gyvūnų pasaulis. Kinikų teigimu, būtina palaipsniui plėsti šių rudimentų teritorijas, kol civilizacijos žemėlapis bus vėl pertvarkytas į prigimties

žemėlapi. Efektyviausia strategija siekti šio tikslo esanti askezė – saikingumo pratybos ir plėtra.

Prigimties ir civilizacijos žemėlapių nesuderinamumas – silpnasis kinikų etinės–kultūrinės kartografijos aspektas. Pirmiausia kultūra ir civilizacija nenaiškina saikingo žmogaus ir visuomenės gyvenimo galimybės. Antra, žmogus

pagal savo prigimtį yra kultūrą ir civilizaciją kurianti būtybė. Kita vertus, prigimties ir civilizacijos žemėlapių supriešime galima išvelgti ir tam tikrą teigiamą aspektą. Tai akcentavimas saikingumo, galinčio prisidėti prie amžinojo civilizacijos negalavimo – malonumų pertekliaus medžioklės – sušvelninimo.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Antisteno 59-as fragmentas: Klemensas Aleksandrietis, *Kilimai*, II kn.: *Антология кинизма. Антисфен, Диоген, Кратет, Керкид, Дион*. Перевод с древнегреческого языка проф. И.М. Нахова. Москва: Наука, 1996, с. 92.
- ² Joannis Stobaei Florilegium, *Ad manuscriptorum fidem emendavit et supplevit Thomas Gaisford*. Vol. I, Ch. 10, 46. Oxonii: E typographeo clarendoniano, 1822, p. 295.
- ³ Диоген Лаертский, *Жизнеописания и мнения знаменитых философов*, книга VI, 3, *Антология кинизма*, с. 46.
- ⁴ Lucian, *Saturnalia. The works of Lucian*. Translated by H. W. Fowler and F. G. Fowler. Oxford: The Clarendon Press, 1905, p. 111.
- ⁵ Dio Chrysostom. *Dicourse VI. Discourses I–XI*. Translated by J.W. Cohoon. Loeb Classical Library. Harvard University Press, 1932, p. 266.
- ⁶ Ten pat, p. 267.
- ⁷ Ten pat, p. 265.
- ⁸ Диоген Лаертский, *Жизнеописания и мнения знаменитых философов*, книга VI, 2, *Антология кинизма*, с. 46.
- ⁹ Marcus Tullius Cicero, *Tusculanae Disputationes*. Vol. V, 32, 90. Loeb Classical Library, 141. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927, p. 516.
- ¹⁰ Anacharsio laiškai, IX laiškas, *Антология кинизма*, с. 184.
- ¹¹ Ten pat, p. 51.
- ¹² Диоген Лаертский, книга VI, 85, *Антология кинизма*, с. 72.
- ¹³ Dio Chrysostom, *Dicourse VI*, p. 263.
- ¹⁴ The Epistles of Heraclitus. VIII.1: Heraclitus to Hermodorus (translated by H. W. Attridge), Harold W. Attridge, *First-Century Cynicism in the Epistles of Heraclitus*. Scholars Press for the Harvard Theological Review, 1976, p. 77.
- ¹⁵ Диоген Лаертский, книга VI, 70, *Антология кинизма*, с. 67.
- ¹⁶ Joannis Stobaei Florilegium, *Recognovit Augustus Meineke*. Vol. IV. Lipsiae, sumptibus typis B. G. Teubneri, 1856, p. 198.
- ¹⁷ Диоген Лаертский, книга VI, 2, *Антология кинизма*, с. 46.
- ¹⁸ *Epistolographi graeci*. Recensuit, recognovit, adnotatione critica et indicibus instruxit Rudolphus Hercher, Parisiis, Editore Ambrosio Firmin Didot, instituti Franciae typographo, 1873, p. 210.